

DERSİM ALEVİLİĞİNDE DOĞA - İNSAN İLİŞKİSİ

Ercan GEÇGİN

Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü - ANKARA
ercangcn@gmail.com

ÖZET

Dersim (Tunceli) Aleviliğini Anadolu'daki diğer inanç kalıplarından ayıran en önemli farklılıklarından biri doğaya ve insana bakış açısı olduğu söylenebilir. Halk inancı içerisinde değerlendirilen Dersim Aleviliğinin tarihsel olarak farklı inanç biçimlerinden beslenmiş olması ve yaşanan coğrafyanın zorlukları barındırması doğaya daha fazla önem vermesine olanak vermiştir. Genel olarak hâkim inanç sistemlerinin başat bir özelliği olan insan merkezli (antroposantrik) eğilimin, Dersim Aleviliğinde doğa merkezli (ekosantrik) eğilimle dengelenmiş olduğu görülmektedir. Bu çalışma, değişen maddi hayatın Dersim Aleviliğini de bir şekilde dönüşmeye zorladığını da hesaba katarak, insan merkezli yaklaşımların doğanın giderek tüketilmesine meşruluk kazandırdığı bir zamanda doğa - insan ilişkisine dair özgün bir inanç sisteminin modern dünyaya sunabileceği felsefi olanakları gündeme getirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dersim Aleviliği, Ekosantrizm, Antroposantrizm.

ABSTRACT

It can be said that what makes the Alevis of Dersim (Tunceli) dissimilar to the Anatolian Alevis is their approach to nature and humanity. The Alevism of Dersim, as a popular belief, has historically been nourished by various belief forms and these forms along with the harsh terrain of Dersim have paved the way for nature to become an essential component of the Alevism of Dersim. In most belief systems a human-centered (anthropocentric) approach is dominant whereas the Alevism of Dersim balances it with a nature-centered (ecocentric) approach. This study – by accepting that changing material conditions have forced the Dersim Alevism to be somehow transformed – will try to bring to the fore the philosophical possibilities that an original belief system about nature - humanity relations may present to the modern world at a time when anthropocentric approaches justify the consumption of nature more and more.

Key Words: Dersim Alevism, Ecocentrism, Anthropocentrism.

GİRİŞ

Anadolu Aleviliği içinde özgün bir konuma sahip olan Dersim/Tunceli Aleviliğinin önemli özelliklerinden biri de doğa-insan ilişkisini inancının önemli bir parçası haline getirmiş olmasıdır. Her inancın felsefi dayanağının bir gereği ve ihtiyacı olarak "insan"ı ele alış tarzı söz konusu olmuş ve toplumsal yapı, tarihsel- felsefi miraslar ve kültürel kodlara göre bu tarzlar farklılık kazanmıştır. Benzer farklılık Dersim Aleviliği için de geçerli olmuştur. Dersim Aleviliğinde insan-doğa ilişkisi bir bütün olarak ele alındığından, "insan", doğal ve toplumsal çevresinden soyutlanan bir varlık olarak değil, tarihsel-kültürel-toplumsal dinamiklerin de etkisiyle doğası ile anlam kazanan bir diyalektik ilişki içinde konumlandırılmıştır.

Coğrafyanın/mekânın Dersim Aleviliği içinde insanı insan yapan özelliklerden biri sayılmasının göstergelerinden biri olarak kült kabul edilen çeşitli su kaynaklarının ziyaret yeri kabul edilmiş olması verilebilir. Dersim Aleviliğinin Anadolu halk inançları sistemlerinde yazılıdan ziyade sözlü kültüre sahip oluşu sadece mekanların kutsallığını değil inancın ifadesi olan çeşitli ritüel sistemlerine bakmayı da

gerektirmektedir. Özellikle ibadetin bir parçası olarak kabul edilen deyişler içindeki doğa/evren-insan ilişkisine dair ifade ve felsefi anlamlar bu açıdan önemli göstergelerdir. Bu çalışmada da Dersim Aleviliğinin insan-doğa ilişkisini ortaya koyan ve birer metin olarak kabul edilen deyişler, sözler, söylemler ve eylemler ile ibadetin temel taşları olan cemlerdeki semahların, oruç tutma süreçlerindeki pratiklerin sembolik anlamları, semiotik ve hermeneutik yöntem aracılığıyla ortaya konulması amaçlanmaktadır. Böylelikle diğer inanç sistemlerinin evren-ilişkisine antroposentrik (insan merkezli) ilke çerçevesinde bakan yaklaşımlarının aksine Dersim Aleviliğinde mekana dayalı kutsallıkta anlam bulan ekosentrik (doğa merkezli) ilkenin daha ağır bastığına ilişkin ipucular ortaya çıkmaktadır. Temelde paganist öğelerin hâkimiyeti gibi görünse de farklı inanç sisteminden türevlenen bir özgün felsefenin inşa edildiği de belirtilmelidir. Daha derin bir hermeneutik okumada ise insan-doğa ilişkisinin Dersim Aleviliğinin inanç sistemi içerisinde hem antroposentrik hem de ekosentrik etiklerin melez bir şekilde harmanlandığı görülmektedir.

"İnsan" her şeyden önce tarihsel olarak toplumsal bir varlıktır. İçinde bulunduğu grup içinde etkileşime girer, kişiliğini edinir, kimlik kazanır, ait olduğu grubu, topluluğu da etkiler, onun kültürünün pekişmesine katkıda bulunur. Toplum ise, genel olarak insanların doğayla ilişkilerinin ve kendi aralarındaki ilişkilerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır. İnsanın doğa üzerinde yaşama zorunluluğunun bir gereği olarak doğa ile mücadele etmek kalması, diğer insanlarla ilişkilerinden bağımsız, salt bireysel olmamış, aksine toplumsal ilişki temelinde anlam bulmuştur. Toplumsal ilişkinin temelinde ise emek, yani iş-çalışma yatmaktadır. Emek ve iş insanın hem hayatta kalabilmesinin, yani toplumla doğa arasındaki ilişkinin, hem de toplumu yeniden üretmesinin en büyük aracı olmuştur. Özellikle insan ihtiyaçlarının sonsuzluğu ve bu ihtiyaçların giderilmesi çalışmayı zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı, iş-emek ilişkileri temel toplumsal bağdır ve toplumun yaşayabilmesinin en temel süreci olan üretim sürecinin mayasıdır. Kol emeği de iştir, kafa emeği de iştir; alet ise işin sadece maddesel simgesidir. Bununla birlikte toplum basit açıdan insanlar toplamı olmadığı gibi, toplumun manevi (tinsel) yaşantısı da tek tek insan bireylerinin sahip oldukları fikir, duygu ya da inançlar toplamı değildir. Bu tinsel yaşantının tümü de insanlar arasındaki karşılıklı ilişkilerin ürünüdür ve en genel açıdan "dil" vasıtasıyla sürekliliği sağlanır (Ergun,1995:13-14).

İnsan-doğa ilişkisi aslında bir anlamıyla insan-insan ilişkisidir. Zira insan, toplumsal bir varlık olmasından ötürü ancak diğer insan ilişkilerinde, etkileşimlerinde insan olma vasfını kazanır. Bundan dolayı insan hem doğanın bir parçasıdır, hem de toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak kabul edilmek durumundadır. Bu gerçeklikten dolayı tüm inanç sistemleri gibi İslam ve İslam içindeki mezhepler de çeşitli açıklama gereği hissetmektedirler. Zira insan-toplum -doğa hakikatini anlamlı ve tutarlı bir açıklaması olmalıdır ki inanç kapsayıcı olabilsin.

Alevilikte Evren-Tanrı - İnsan Anlayışı

Dersim Aleviliğinde doğa-insan ilişkisine dair anlayışa geçmeden önce, genel olarak Alevilikte bu konunun nasıl kavrandığına bakmak gerekir. Ancak Aleviliğin halk inancı ya da tarihsel açıdan da İslam içerisinde yeniden anlamını kazanan "halk İslamı" bağlamına da dikkat etmek gerekir. Alevi felsefesi kuşkusuz sadece İslam'dan değil, önceki inanç kalıplarından ve diğer dinsel öğretilerden de beslenmiştir; ancak İslam ona son şeklini veren ruh olmuştur. Bu açıdan İslam felsefesi kritik açıdan dikkate değerdir. Zaten İslam'ın ortodoksi yorumundan onu ayıran nitelikler de doğa-insan ilişkisine bakış farklılığında açığa çıkmaktadır.

Bütün öteki dinler gibi İslam da antroposentrik (insan merkezli) bir anlayışa sahiptir. Bu anlayışta insan, canlıların en yücesi ve en şerefli olarak yaratılmıştır. Doğal çevre ise Allah'ın hakikatine ilişkin bir ispat ama aynı zamanda insanın kendi soyunu devam ettirebilmesi için de bir emanet olarak görülür (Foltz, 2007).

Kur'an-ı Kerim'deki bazı surelerde geçen doğaya ilişkin bazı ifadeler şöyledir:

Rahman Suresi 7-9: "O Allah Göğü yükseltmiştir ve dengeyi koymuştur. "

Kamer Suresi:49 : " Gerçekten biz, her şeyi bir ölçüde yaratmışızdır."

Rum Suresi:41 " İnsanların ellerinin işledikleri günahlar sebebiyle, karada ve denizde fesat meydana çıktı ki(Allah)yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırsın, olur ki, belki geri dönerler."

Bakara:204,205: İnsanlardan öylesi vardır ki,dünya hayatı hakkındaki sözü senin hoşuna gider.Kalbindekine de (özü sözüne uygun olduğuna) Allah'ı şahid tutar.Halbuki kendisi düşmanların en yamanıdır. (Senden) ayrıldı mı,yeryüzünde fesad çıkarmaya,ekini ve nesli helak etmeye çalışır.Allah ise fesadı sevmez."

En'am:38 : " Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadı ile uçan hiçbir kuş yoktur ki,sizin gibi ümmetler olmasın.Biz kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık.Sonra hepsi,Rablerine toplanıp haşr olunacaklardır."

İsraf, sadece insanların toplumsal hayatları için değil doğal kaynakların tüketimi için de önemsenmiştir:

Araf:31 : " Ey Adem oğulları!... Ziynetinizi (elbisenizi) giyin, Yeyin - için ama israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."

Peygamber Hz. Muhammed' ait olduğu belirtilen bazı hadislerde ise şunlar zikredilir:

"Kim ağaç dikiminde bulunursa, onun için ağaçtan hasıl olan ürün miktarınca Allah sevap yazar. " (Ahmet -Müsned :5/415)

"Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa, mutlaka dikin." (Buhari : Kahire , S:168) (<http://www.islamustundur.com/islamveekoloji.html>)

Ancak İslam'ın kitaba dayalı bu anlayışta doğa-çevre her ne kadar önemli bir yer tutsa da son kertede insanın merkez olduğu inanç esasır. İşte bu noktada Alevilik farklılaşır ve doğa-insan yorumu klasik İslam'dan ayrı özgün bir nitelik alır.

Alevi-Bektaşî tekke ve dergahlarının önlerinde gül bitkisi dikilir ve yetiştirilir; tarikatlarında sevilen kimselere de güldeste, gül yüzlü gibi isimler verilir (Bayraktar, 1992:40).

Alevi-Bektaşîliğin çevre anlayışının kaynakları sadece İslami inancın farklı yorumu ile sınırlı kalmaz, göçebe Türkmen kültürünün de izlerini taşır. Sadece Türkmenlerin Şamanizm inancı değil, Ortadoğu'da kökleri çok derin olan ve ateşî kutsan Zerdüştlük inancından da beslenir.

Göçebe kavim olan Türkler, Gök'ü kutsal saymışlar, Gök Tanrı inancıyla da Gök cisimleriyle ilgilenmişlerdi. Yine İslam'dan önce doğadaki tüm canlıların yaşamının kutsallığını savunan Budizm'i benimsemişlerdi ve bu inançtaki tortuları bugünün Alevilik inancına da taşıyarak farklı inanç sistemlerinden oluşan bir melezliğe bürünmüş oluyorlardı.

Doğaya ilişkin görüşlerini temel olarak Budizm, Zerdüştlük ve Maneizm'den alan Alevi-Bektaşî inancı omurgasını ise İslam sistemine dayandırmıştır. Zaman içinde İslami öğelerin baskısı ön plana çıkmış olsa da eski inançlardan izler sosyal yaşantıda farklı ritüellerle devam ettirildi. Örneğin dervişlik, böyle bir kültürel evrimin ürünü olarak devam etmiştir. İslam'ın Ortodoksluk inancında bu öğe yer almaz.

Alevi ve Bektaşîler, hayvanlara ve bitkilere büyük saygı gösterirler. Hayvanlar avlanmaz, yaş bitki koparılmaz ve yaş ağaç kesilmez, doğanın tüm canlıları kendi doğallığında kutsal kabul edilir. Örneğin Tunceli bölgesindeki Alevilerde de yaygın inanış gereği balıklar bile kutsal sayılıp yakalanmaz (ancak bu belirli yerlerde geçerlidir; zamanla ekonomik kaynağa da dönüşmüştür). Koyun sürüsüne saldıran bir kurdu ise Hızır geldi deyip bağrışılır. Alevi Bektaşî öğretisinde Turna ise en hayırlı kuş kabul edilir. Turna sesi Hz. Ali'nin sesi olarak kabul edilir ve üzerine türküler yakılır. Güvercin Hz. Muhammed'in sevdiği en önemli hayvan sayılır. Bunun gibi daha pek çok hayvan hikayesi Alevilik öğretisinde geçerliliğe sahiptir (Endirçer, 1998:69).

Alevilerin semahlarından Dokuzlar Semahı, dokuz gezegeni temsil eder. 12 İmamlar Semahı da aynı zamanda 12 ayın temsilini taşır. Kadınli erkekli dönülebilir. Her semah dönen hem kendi ekseni etrafında hem de dedenin etrafında döner ki bu dönüş Güneş Sisteminin de temsildir. Dolayısıyla tüm

evrenin semah döndüğüne inanılır. Bu yüzden evren ve onun tüm canlıları kutsal kabul edilir. O yüzden ki Hallacı Mansur'dan bugüne Ene'l Hak inancı, yani insanın merkeze alındığı, Allah'ın insanda gizli olduğu, "Benim Kâbe'm insandır" felsefesi Aleviliğin temel direği olmuştur.

Aleviliğin Doğatanrıcılık Yönü

Tarih boyunca iktidar mücadelesinde egemenlerin baskı ve zulmüne maruz kalan Alevilik, Türkiye'de halk Aleviliği şeklinde kendini göstermiş, özellikle Ortaçağlar boyunca da kendi alternatif felsefesi olan Batınlığı geliştirmiştir. İslam'ın yöneticiler tarafından geliştirilen yorumuna karşılık Batınlık, Kuran'ın dışsal (şekilsel) anlamından ziyade, siyasi ve toplumsal şartların da etkisiyle Kuran'ın içsel-özsel yönüyle ilgilenmişlerdir. Bu açıdan Batın İslamiyet'in asıl özünü, verilmek istenen asıl mesajı kavramaya yöneliktir. Kuran'ın dış anlamı (zahir) kabaca namaz, oruç, zekat, hac gibi pratikleri kapsar ki bunlar şeriat yönünü ifade ederler. Oysa Alevilik bu şekil yönüne takılıp kalmanın hatalı olduğunu, önemli olan Peygamber ve onun tüm araçlarının amacı olan insanı gerçek insan yapmaya yönelik içsel anlamı keşfedilmesidir, ki bunun için hakikate, tarikat ve marifet kapılarından, bu dört kapının da 40 makamından, 40 makamın 40 menziline geçmek gerekir (Zelyut,1998:30-35). Bu inanç farklılığını daha iyi kavramak için tasavvuf geleneği içindeki konumu dikkat çekicidir.

12. yüzyıldan itibaren tasavvufta inanç öğretilerini yeniden yorumlamaya yönelik dört aşaması belirlemeye başlamıştır. Bunlar:

- Vahdet-i Şühud (özdeksel varlıklar ile Tanrı'nın ayrı olduğunu savunur)
- Vahdet-i Kusud (Tanrı ve insan iradesinin birleşimi düşünülür)
- Vahdet-i Vücut (Evrendeki tüm varlıkların özdeş olduğu, tüm varolanların Tanrı'nın çeşitli belirlenimleri olduğu düşünülür/varlığın birliği)
- Vahdet-i Mevcud (Varlıkların birliği/ Tanrı-Evren-İnsan arasındaki ikiliklerin ortadan kalkışı ve birliği)

Son aşama, artık insanın kendisini aşarak Tanrı'ya yönelmesi ve doğadaki her şeyin Tanrı'nın bir parçası olduğu, kısacası "Ben Tanrım-Enel Hak" diyen Hallacı Mansur'un, "suyun rengi kabin rengidir" diyen Cüneyd-i Bağdadi'nin ve insanın en yetkin/olgun evresin dile getiren Muhyittin Arabi'nin "İnsan-ı Kamil" ifadeleri insanı "mikrokozmos" (küçük evren) çerçevede ele alan tasavvuf halkası olmuştur. Böylece Arabi'nin maddeciliği ile Batı tasavvufundaki "Tanrı, evrenin toplamından başka bir şey değildir" diyen "kamutanrıcılığı" (panteizm) birleşmiş, insanın "birlik"e ulaşmanın yolu aşkla, bağlılıkla ve karşıtlıkların birliği esasında düşünce inanca yedirilmiştir (Öz, 2008:138).

Alevi felsefesinin "Doğatanrıcılık" eğilim, "Tanrı-evren-insan" üçlemesi ile anlam bulan doğasal diyalektikte ve toplumsal nitelikte ortaya çıkar. "Hak-Muhammed-İnsan" şeklindeki üçleme ise insan-tanrıcılık niteliği hep maskeleyecek şekilde felsefe alanından tanrıbilim alanına taşınmıştır (Korkmaz,2008:16).

Alevi-Bektaşiliğin temeli bir bakıma idealizm ve materyalizmin sentezine dayanır. Doğaya olduğu gibi bakması, Tanrı-doğayı iç içe görmesi, kamutanrıcı anlayışı, Tanrı'nın bilincine "kamilleşme" ile olacağını ve evrensel oluşumun bir düzen-disiplin çerçevesinde olduğunu, ruh-maddenin birbirinden ayrılmaz bütün olduğunu savunması Aleviliği materyalist yönlerden beslendiğini gösterir. Sünnilikteki tanrısal yazgı inancının tersine Alevilikte toplumsal, özsel değişme ve gelişme söz konusudur. Bunu da "beda" (görünme) ilkesi ile dile getirir.¹ Dolayısıyla insandan "yol"a çıkarak Tanrı'yı kavrama söz konusudur. İdealist bir amaç materyalist bir temelle bütünleştirilmiş olur. Varoluş çemberi soyuttan somuta doğru bir çizgi çizmiş olur böylelikle (Öz, 2008: 100-108).

¹ Sünnilikteki "biat etme" ağırlığının tersine Alevilikteki başkaldırı ruhunun başka bir temeli de bu noktadır. Böylece diğer mezheplerin insanı pasif gören anlayışının aksine Alevilik insana daha aktif roller yüklenerek, onu "özne" olma gücü ile donatır. Bu özellik sadece Evren-Tanrı anlayışından değil, onu besleyen toplumsal, siyasal, hatta savaşçı yönlerinden doğrudan beslenir. Diğer inançların aksine Aleviliğin insanın kendi kaderini kendi belirlediğine ilişkin anlayış "Ne varsa insanda var", "Tanrı'yı gökte arama", "Keramet insandadır", "Tanrı ile arana kimseyi koyma, git önce kendin öğren" gibi pek çok söz kanıt olarak gösterilmektedir (Cem, 1999:11).

Alevilik, idealist düşünce ile maddeci düşüncenin bileşimine dayanan bir felsefi öğreti olarak da kabul edilir. Maddeci düşünce, doğasal ve toplumsal olarak temel; idealizm ise tamamlayıcı ve kutsayıcı rol oynar. Bu düşüncenin kökeni, Platon'un idealar tasarımına, Aristoteles'in "potansiyellik tasarımı"na ve İslam'ın "Vahdet-i vücud" tasarımının türetilmesine kadar götürülebilir.

İnanç ve mistik yön, Antikçağ felsefesine kadar uzanır. Elea Okulu kurucusu Parmenides (İ.Ö. 540-?) algısal dünyayı aldatıcı buluyordu. Doğruluğu ise akıl verir. Materyalist tasarım ise de İlikçağ filozoflarından Empekdokles'in (İ.Ö. 492-432) hava, su, toprak ve ateş dediği dört temel öğretisine, yani doğacı filozoflara kadar uzanır. Her iki tasarım Asya'dan gelen "sezgici-doğacı" değerlerden beslenir ve Anadolu'da yaygın olan "vahdet-i mevcut" maddeci anlayış, idealist bir yön de almaya başlayacaktır. "Vahdet-i Vücut"da varlık birliği, Vahdet-i mevcutta varlıkların birliği ortaya çıkar. Allah varlıkların, doğanın, evrenin birliğidir ve varoluşun başı ve sonu yoktur. Bu yaratılışa terstir. Böylece biri resmi İslam diğeri "halk İslam"ı şeklini alır (Çamuroğlu,1992:85; Korkmaz, 2008:20-21).

Dersim Aleviliğinin Öne Çıkan Nitelikleri

Genel olarak Alevilik ve özel olarak da Dersim Aleviliği üzerine üç farklı yaklaşımın öne sürüldüğünü görmekteyiz. Bunlardan birincisi, cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türklük adı altında ulus inşa etmenin ve bu doğrultudaki tarih yazımının bir uzantısı sayılabilecek Türkmenler üzerinden yapılan tasarımdır. Bu yaklaşımda İslam dışılığa yönelik bir algılama olsa da temel vücut olarak İslam'ın alındığı görülmektedir. İkincisi Aleviliği İslam içi bir inanç ve mezhep (batını) olarak gören İslam odaklı yaklaşımdır. Üçüncüsü ise Aleviliği İslamdışı olarak gören ancak Türkmenlik yaklaşımını da benimsemeyen genel yaklaşımdır.

Bu üç yaklaşımın altında da esas olarak bir ideolojik duruşun ve buna bağlı olarak da tarih yazım anlayışının yattığını kavramak güç değildir. Bu çalışma ise, ele alınan Dersim Aleviliği ise bu üç yaklaşımın ortaya koyduğu yaklaşımları bütünüyle kabul etmemekle birlikte birtakım argümanlarını da objektif doğrultuda birbirleriyle çakışması oranında kabul etmektedir. Zira Alevilik ne bir ortodoksi dine ne herhangi bir dinin mezhebine ne bir etnik yapıya indirgenmeyecek kadar geniş ve karmaşık niteliklere sahiptir. Bundan dolayı Aleviliği tarihsel bir halk inanç sistemi olarak görmek daha doğrudur. Bunun yanında Dersim Aleviliğini doğru kavramanın yolu, onun ait olduğu toplumsal yapıyı bütünlüklü anlamaktan geçiyor.

Dersim'deki toplumsal yapı uzun süre kendine özgü sosyo-kültürel özelliklere sahip olmuştur. İç bölgelerinde toprağın yetersizliği feodal ağalık sistemini sınırlandırmış, ancak aşiret ağalık sistemini de güçlendirmişti. Başat bir üretim sisteminden çok iç içe geçmiş güç dengelerinin hüküm sürdüğü ve coğrafyasının da bunu kapalı bir yapıya dönüştürdüğü karmaşık bir sosyo-kültürel yapılaşma söz konusu olmuştu. Aşiretlerin güç sistemi içerisinde yağma ve talanın da dahil hayvancılıktan çeşitli tarımsal üretime, inanç motifleri ile kirvelik, musahiplik gibi sosyal kurumların sağladığı ekonomik dayanışma örüntüleri ile kompleks bir yapı ortaya çıkmıştı. Çeşitli mesleklerde uzmanlaşmış. Ermeniler ve diğer göçmen grupları da bu aşiret düzeni içinde sıkışmışlardı. Bu genel yapı devletin otoriter baskısıyla yüz yüze geldiği 1938 kırılmasından sonra bile tam olarak bozulmamıştı. Toplumsal yapıdaki bozulma genel olarak 1970-2000 yılları arasında yaşanmıştır (Munzuroğlu,2004:7). Bu bozulmanın temel itici güçlerinin toplumsal değişme dinamikleri (küresel, teknolojik, ulaşım, siyasal vb.)olduğunu vurgulamak gerekir. Söz konusu bozulma sadece aşiret düzeni gibi sosyo-ekonomik boyutta yaşanmamış, inanç sisteminin temel ayakları olan kurumlarda da kendini belli etmiştir. Dolayısıyla Dersim Aleviliğinin toplumsal değişme içindeki devingenlikte insana ve doğaya bakış açılarında da kırılmalara kapı aralanmıştır.²

² "Bozulma" ifadesi, önceki geleneksel yapının pür-temiz, katıksız şeklinde zihinlerde bir çağrışım yapmasının da önüne geçmek gerekir. Zira böyle bir yaklaşım "özcü" ve etnosantrik bir noktaya rahatlıkla kayabilir. Bozulmadan kast edilen sürecin, önceki dönemlerde de kuşkusuz yaşanan değişimin, daha köklü şekilde toplumsal kurumları sarsması, değişimin hızının eskiye göre daha yoğun yaşanması gibi nitel farklılıklara gönderme yaptığı dikkate alınmalıdır.

Cumhuriyet öncesi Dersim'in en önemli ekonomik kaynaklarından biri aşiretlerin silah zoru ile vurgun ve talana ("kelepur" deniliyordu) çıkmalarıydı. Mevsim şartlarına göre ve belli aşiretler arası paylaşımlara göre yapılan bu talan ve vurgun yoğunluklu yaz ve bahar aylarında Dersim dışında gerçekleştiriliyordu, kış aylarında ise içe doğru ve zora dayalı bir vurgun geliştiriliyordu. Tarımda ve zanaatçılıkta ön plana çıkan Ermenilerin ürünlerinden "kesim" olarak ifade edilen gelir payı alınıyordu. Dolayısıyla Dersim'de aşiret bağı silaha dayalı gayri resmi askeri bir toplum görüntüsündeydi. Bugünkü gibi kapitalist bir piyasa olmadığından sınıfsal ve sosyal hareketlilik için vurgun ve talan yapılmıyorduydu da, geçimlik ve güç ilişkilerini devam ettirebilmek için bu yol bir davranış kültürüne dönüştürülüyordu. Hatta devletin yasakladığı tütün yetiştiriciliği ve ticareti de bunun bir parçasıydı. Bu düzen içerisinde çıkar uyumsuzluklarına dayalı aşiret kavgalarının oluşması da kaçınılmaz olmuştu. Bu yüzden devletin otorite boşluğuna Dersim'in kendi öz gücünün de otoritesizliği ekleniyor, herkes kendi otoritesini yaratabiliyordu.

Daha belirgin olması açısından Dersim Aleviliği şu şekilde özetlenebilir:

- Dersimliler geleneksel olarak kendilerine ne Türk, ne Kürt, ne Alevi, ne de Dersimliyim derler. Ağırlıklı olarak tercih edilen tabir uzun süre "Kurmanci" olmuştur. Bundan anlaşılması gereken kimlik öz itibarıyla Aleviliktir. Dolayısıyla Dersim Aleviliğinin daha yerel karşılığı ve orijinal hali "Kurmanci" olmaktadır. Farklı etnik kimlikleri aşan ve belirli coğrafya üzerinde tarihsel ortaklıklar üzerinden inşa edilen bir kimliktir.
- Dersim toplumunda zannedildiği gibi pirlere etkisi fazla değildir. İnanç bakımından etkilidir ancak sosyal ve siyasal güç bakımından aşiretlik daha baskın olmuştur.
- En önemli niteliklerden biri de tasavvuf inancının son derece cılız kalmış olması, ağırlıklı olarak da okumuş insanlar veya kadınlar tarafından benimsenmiş olmasıydı. Erkekler güç ilişkilerinde, özellikle de vurgun ve talan veya diğer aşiretlerle kavgalarda rol oynamak durumunda kaldıkları için mistisizmin ve tasavvuf düşüncesinin durgun iklimine uygun davranışları beklenemezdi. Zira tasavvuf ve mistisizm, nesnede manaya, insanda tevekkül ve derinliği aradığından (Munzuroğlu,2004:13) ve buna uygun yerleşik bir üretim sistemine ihtiyaç duyduğundan Dersim'in tarihsel ve toplumsal yapısına da uygun düşmüyordu.
- Dersim'de inanç, son derece doğacı ve karmaşık bir niteliğe sahip olmuştur. Mistik öğretilerden uzak ama pirlere de açık keramet bekleyen bu inanç sistemi doğa karşısındaki korku ve çaresizliğinden dolayı bir tapınmayı beraberinde getiriyordu. Pirlere doğal olaylara hükmetme davranışının beklenmesi, ateşte yürüme, kaynayan kazandan et çıkarma, yanan sobayı kaldırma gibi pek çok insanüstü davranış pirlere beklenmiş; nitekim Kureyşan aşireti (Munzuroğlu,2004:14) bu özelliklerden dolayı kutsanmıştır.³
- Dersim Aleviliği senkretik (bağdaştırıcı), yani "halk dini" özelliğinden ötürü İslam öncesi ve sonrası dönemlerin harmanlanmış inanç dizgelerini taşır. Güneş, ay, dağ, su, ağaç vb. gibi doğa cisimleri kadar dağ keçisi, alabalık, geyik, kartal gibi kutsallık atfedilen hayvanlar ağırlıklı İslam öncesinden, tasavvuf kaynaklı akımlar ise İslam sonrasında denk düşmektedir (Gültekin, 2004:95).
- Ağaç, güneş, ay kutsal kabul edilmesi panteist-paganist izler taşıdığına kanıt niteliğindedir. Doğanın gücü karşısında sadakat, sakınma ve korku; aşiretleri ve klan yapılarını bilinmeyen tehlikelerden korumuş, "incinsen de incitme" felsefesi yerine "münkire kılıç çalmayı" yeğlemiştir. Her yerin veya her topluluğun mutlaka bir sahibi olduğunu düşünülüyordu. Kuşların, balıkların, geyiklerin, ekinlerin ayrı ayrı sahibi vardı ve bu dizgezel bir uyumdu. Oysa buna karşın Bektaşilik insanı merkeze almıştı ve buna dayalı varoluşsal bir sorgulama yapılmaktaydı. Dersim'de ise gücünden kaynaklı doğaya tapınma ve korku söz konusuydu. Korku objesi bazen ziyaretler, kimi zaman da devlet olabiliyordu (Munzuroğlu,2004:14-15).

³ Bu noktada insanüstü özellikler gösteren pirlere Dersim'in gündelik hayatında mitsel bir söyleme dönüştürülerek ve abartılarak dilden dile bir kahramanlığa dönüştürülmesi de dikkate alınmak durumundadır. Dersim Aleviliğinde sözlü kültürün yaygınlığı, Xızır'ın her sene başka bir suretle kendini gösterdiği gibi inançlar da bu söylemin dolaşımını güçlendirmektedir.

- Dersim Aleviliğinde Tanrı kabul edilen "Haq"4 veya "Heq", esas olarak doğanın kendisiydi. Her türlü doğal felaketin def edicisi Hızır, temel egemen güçtü. Doğal güçler ziyaretler arasında paylaşılmıştı. Bu güçler aynı zamanda sağlık sorunlarında (sağaltma) da kendilerini gösteriyordu. (Munzuroğlu,2004:15)
- Merkezi İslam'ın etkileri giremediğinden dolayı İslam öncesi inançların ağırlığı hissedilmektedir. Dersim dışında Sünni İslam'a uyum sağlayan Aleviler varken Dersim'de bu gerçekleşmemiştir, kendine has bir inanç sistemi geliştirmiştir. Hacı Bektaş ve Erdebil Tekkeleri'nde kümelenmeye başlanan heterodoksi inanç eğilimleri 1300'lerden sonra Türkçe dili etrafında gelişirken, 1514 yılına kadar Dersim'i pek etkilemedi. Ancak bu tarihten sonra Aleviliği ve Bektaşılığı benimsemiş pek çok unsur Dersim'e sığınmak zorunda kaldı. Böylece Dersim'e Türkçe deyiş, nefes ve gülbenkler yöre inancına ters düşmemesi ve yabancı dil olmasına rağmen yöredeki halkı büyülemişti. Şah İsmail'in yenilgisi sonrasında Farsî etkisi yerini Türkçe etkisine bıraktığı söylenebilir. Sonuç olarak kahramanın Arap, dilinin Türkçe, dinleyicisinin Zaza veya Kürt olan Ali gülbengleri ilginç bir sentez yaratmış oluyordu. Bu etki ittihat ve Terraki'nin Alevilerin Türk olduklarını iddia edip bu yönde çalışmalarına da malzeme olacaktır (Munzuroğlu,2004:17).

Dersim Aleviliğinde Doğa ve İnsan İlişkisi

Dersim bölgesinde doğanın kutsal kabul edilmesinin önemli dayanaklarından biri maddi üretilerdir. Ancak buradaki maddi üretim doğada hazır bulunan yiyecekler üzerine kuruludur. Geçimlik ekonomi için daha çok geçerlidir. Günümüz için doğanın sunduğu doğal geçimlik kaynaklarından öne çıkan başat kalemler şöyle sıralanabilir:

- Alabalık
- Bal üretimi (Bölgedeki bitki çeşitliliğine bağlıdır. Özellikle de kuzeye doğru gidildikçe balın kalitesi artar. Örneğin Pülümür ilçesinde her sene Bal Festivali düzenlenmektedir.)
- Hayvancılık (küçük ve büyük baş dâhil. Bölgede "şavaklar" denilen ve yaz aylarında yüksek otlak yerlerde yaylaya çıkanlar hala mevcuttur)
- Munzur dağ sarımsağı
- Yemelik bitki çeşitliliği (mantar gibi yaygın bilinen bitkilerle birlikte; ışık ve Zaza dilinde Gulik, Savıl şeklinde ifade edilen ve mutfak kültürünün önemli parçasını oluşturan çeşitli bitki türleri ve kökleri)

Dersim, klasik kent olma durumundan çok, çevresiyle onu ayıran belli bir coğrafya içindeki sosyal/kültürel anlamlılık alanı olmasından dolayı özgün nitelikler taşımaktadır. Kutsal mekan ile insan ilişkileri iç içe geçerek Dersim'e özgü inanç sisteminin oluşmasına yol açmıştır. Bundan dolayı Dersim, bütünlüklü belli bir dinsel ve etnik çevrenin anlamlılık alanını oluşturan bir çerçeveye sahiptir.

Dersim'de kutsallık ilişkisi yoğun bir şekilde "saygınlık" ilişkisi ile anlam kazanmaktadır. Saygınlık kutsal mekânların "keramet" hikâyeleri ile derinleşmiş ve merhamet eyleminin aracı haline dönüştürülmüştür. Saygınlık belirgin bir şekilde "temizlik" pratiği ile kendini göstermektedir. Bu tür kutsal mekânların ziyaretinde her türlü pratiğe dikkat edilmektedir. Kirletmemek üzerine kurulan temizlik ilişkisi, aynı zamanda "talebin kolay yoldan elde edilemeyeceğini" ifade etmesi için eziyet/çile çekmek, yani emek harcama gerektiğini de gösterir. Dolayısıyla bu inanç sisteminde bir "karşılılık" söz konusudur. Karşılığında belli bir miktarda bağış yapmak veya adak adamak gerekir (Deniz,2009).

Bilinenin aksine Anadolu ve Mezopotamya'da da tabular bulunmaktadır. Dersim'de "taba" ismi ile de kendini bu inanç, Freud'un ifade ettiği ve antropologların da ortaya çıkardığı şekli ile Polonezya'dakiler ile aynı anlam ve simgeye sahipti. Dokunulmaması, söylenmemesi, yapılmaması gereken tüm totemik yapıları kapsayan tabunun Dersim'de birincisi, yasaklı olanla olmayana ayırt etmek için kutsala, kirliye,

⁴ Kul, inkarı imkansız şey, Allah ile beraber, Hak yaratan (Hak gerçektir, karşıtı batıldır) şeklinde Arapça kökenli iken ikinci anlamı Farsça kökenli olup toprak ve türbe anlamına gelmektedir (Uludağ,2005: 152).

yabancı olana dokunmama gibi görme yapmama üzerine kurulu katı yasakları kapsarken, ikinci olarak da aileye kötü bir ruhun öldürücü hastalığının musallat olmasını ifade eden uğursuzluk anlamını da içermektedir. Tabu kimi zaman bulaşıcı hastalıklardan korunmak için bazen de çevre bilincine dayalı doğaya sadakat göstermenin bir uzantısı olarak vardır. Kimi törenlerde türbelere dokunmak istemesi, ensestin önüne geçmek için kız çocuğunun baba yatağına sokulmaması gibi tutumlar geliştirilmiş olsa da bunlar genel olarak batıl kabul edilebilecek ve başka inanç sistemlerinde de karşılığı bulunabilecek türlerdir. En basitinden Ortadoğu’da göz kültürüne dayalı nazar boncuğu buna en bariz örnektir. Ancak Dersim Aleviliğinde iki temel farklılık ortaya çıkmaktadır.

Birincisi kadınlar doğayla barışık yaşamaya en fazla özen gösterenler olmuştur. Aynı şekilde kadınların tasavvuf ve mistisizme de eğilimli kalmaları da ilginç bir melezlik yaratırken, kadın-doğa-toprak ana ve doğurganlık gibi simgesel niteliklerin başka ilkel toplumlarda da göze çarpması şaşırtıcı bir sonuç çıkarmamaktadır. Bunlar, Paganist ve totem ağırlıklı dinlerden tek tanrılı dinlere geçişte unutulmamış izler olarak kabul edilebilir. Tarım ve çobanlığın üretimde etkili olduğu, vurgun ve talanın ekonomik kaynak olduğu bir sistemde doğanın sığınak olarak kullanılması ve kutsanması, ana rahmi gibi korunak şeklinde algılanması doğal bir beklenti sayılabilir.

İkinci önemli nokta ise, kimi yerlerde “Tariq” (tarikatin da aynı kökenden olması ilginçtir) kimi yerlerde “Darık” veya “Darkı” gibi farklı telaffuzlara sahip bir totemin var oluşudur. Kimi yorumculara göre ağacın kutsanmasından veya “Homa” bitkisinin kutsal uzantısından, kimileri Tuba ağacının yeni bir temsilinden, kimileri üzerindeki işlemlerinden dolayı yılan kültüründen, kimileri de Hz. Ali’nin “Zülfikar” adlı kılıcının temsil edilmiş olmasından bahseder. Bu anlamlandırmalar farklı açılardan ele alındıkça daha karmaşık bir örüntüyü gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla belirgin bir kökeni yoktur. Son dönemdeki anlamlandırması ise Pir’in elinde, onun kerametinin ve kutsallığının bir şekilde eşyasına da bulaştığının ve onda cisimleştiğinin temsiline bürünüp fetişleşmiş halidir (Munzuroğlu, 2004:83-102). Ancak bu parça Dersim coğrafyasının kış aylarındaki çetin şartları dikkate alındığında, deden bir eser, koruyucu bir güç olarak talipleri organize tutan rayberin araçsal rolüne büründürülür.

Alevilik inancında ve özel olarak Dersim Aleviliğinde "su" önemli kutsallık öğelerindedir. Hatta hemen hemen her kaynak yeri bir ziyaret kabul edilip kült haline dönüştürülmüştür. Kutsal kabul edilen bu su kaynaklarının yanından geçilirken küfür edilmez, tuvalet yapılmaz ve kirletilmez kabul edilir. Önemli bazı tarihlerde her köy kendisine yakın bulunan ve ziyaret kabul edilen bu mekânsal kültlere topluca gider, her evin getirdiği yiyecekler (yerel olarak genellikle “şir” denilen hamurdan yapılan yiyecek tercih edilir) bir yerde toplanır ve karıştırılarak herkese eşit oranda paylaşılır, niyaz edilir. Allah’ın lokması böylece kutsal kabul edilen suyun önünde bir dayanışma ve toplumsal birliktelik nişanı olarak belirir. Su, bu ritüelin aynası kabul edilir. Hayatın akışını, değişimini ve gücünü temsili olarak görülür. Evreni yaratan güç en küçük çocuktan en yaşlı bireye kadar suyun kaynaktan akışında değişime verdiği kudreti böylece nişan eder.

Su, Muharrem ve Hızır oruçları zamanlarında gece de gündüz de içilmez, yasak kabul eldir. Bunda Kerbela’da susuz bırakılanların acısını paylaşmak belirleyici olsa da temelde Doğu kökenli doğa merkezli inanışların etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü sadece suyun içilmesi değil su ile yıkanılması da bu oruçlu günlerde yasaktır. Et yenilmez, tırnak kesilmez, savaş yapılmaz, küfür edilmez. Daha pek çok mahrumiyet bir arınma vesilesi olarak kabul edilir.

Alevilerin ibadet şekillerinden olan Cem tutma törenlerinde dedelerin çok deyişini okuduğu Pir Sultan Abdal’ın şu dizleri Alevilikteki doğaya bakışı da ifade eder:

*Sordum sarı çiğdeme
-Sen nerede kışlarsın
-Ne sorarsın hey derviş
Yer altında kışlarım*

*Sordum sarı çiğdeme
-Yer altında ne yersin
-Ne sorarsın hey derviş
Kudret lokması yerim*

*Sordum sarı çiğdeme
-Senin benzin ne sarı
-Ne sorarsın hey derviş
Hak korkusun çekerim*

*Sordum sarı çiğdeme
-Anan baban var mıdır
-Ne sorarsın hey derviş
Anam yer babam yağmur*

*Sordum sarı çiğdeme
Asacığı elinde
Hak kelamı dilinde
Çiğdemde dervişlik var*

*Pir Sultan'ım erlerle
Yüzü dolu nurlarla
Ak sakallı pirlere
Çiğdemde dervişlik var*

Âşık Veysel'in Kara Toprak şiiri de aynı inancın bir ifadesidir:

*Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık yârim kara topraktır
Beyhude dolandım boşa yoruldum
Benim sadık yârim kara topraktır*

*Nice güzellere bağlandım kaldım
Ne bir vefa gördüm ne faydalandım
Her türlü isteğim topraktan aldım
Benim sadık yârim kara topraktır*

*Koyun verdi kuzu verdi süt verdi
Yemek verdi ekmek verdi et verdi
Kazma ile dövmeyince kıt verdi
Benim sadık yârim kara topraktır*

Aleviliği en fazla etkileyen inançların önde geleninin Zerdüştlük olduğunu ifade eden Cem (1999:117), buna kanıt olarak Zerdüştlükte iyiliği, aydınlığı temsil eden Güneş'in tüm canlılara hayat vermesinin "ateş" (ocak) üzerinden çeşitli dinsel törenlerde kişide gizli şeylerin açığa çıkartmanın bir aracı olarak kullanıldığını, bu yüzden anlam yüklenen ocağın hiç söndürülmemesi gerektiği inancın Dersim Aleviliğinde de olduğunu belirtir.

Bu görüşe destek olacak mahiyette köz ve Zazaca ifadesi ile "weli" (kül) gerek musahiplikte gerek ocağın hiç söndürülmemesinde, ateşe tükürülmemesinde karşılık bulur. "Ma werde weli esta" (aramızda kül var) denilerek kardeşlik bağına kutsiyetlik atfedilmesi bundan sayılabilir.

Yine benzer şekilde Güneş'in (Tij/Ro) doğuşu dualarla karşılanır, Güneş ışığının vurduğu taş veya duvar öpülür, dualar edilir; aynı şekilde Güneş'in batışında da Raa Haq inancının bir gereği olarak kimilerine göre Haq'a şükretmenin, kimilerine göre ise Güneş'i Tanrı olarak görüp kutsanmanın anlamı yaşatılır (Gezik ve Çakmak, 2010:196).

Sadece güneş, ay, toprak (Haq) ve ateş kutsal kabul edildiği ölçüde Dersim Aleviliğinin "doğatanrıcı" olduğunu belirtmek eksik olur. Zira genel olarak Alevilikte doğadaki diyalektik ilerleyiş ve devininin merkezi bir yer tutar. Deyişlerde ve kimi sözlerde bunu yakalamak mümkündür.

Ay Ali'dir gün Muhammed

Üç yüz altmış altı sünnet

Balıklar da suya hasret

Çarh dönerler göl içinde

Öztürk (2005:146), Pir Sultan'ın bu dizisinde Ali ve Muhammed'in örtüsü altında ilk insanın oluşumunu ana rahminde Kırklar semaha başlayıp Bir'i selamladığını, Göl'ün ana rahmi şekline bürünmüş kese içindeki su olduğu sırrını dile getirerek doğa-insan ilişkisine farklı bir yorum getirmiştir.

Başta Kırklar Semahı olmak üzere pek çok semahın doğanın devinimine dair temsiller içermesi, tüm evrenin semah dönmesini hareket-değişim-dönüşüm-evrim çizgisinde okumasının bir başka açıdan yorumudur. En basit temsili semahta Dünya gibi semaverin hem kendi ekseni hem dedenin (Güneş) önünde dönmesidir.

Dersim'in neresine gidilirse gidilsin mutlaka doğa ile iç içe olmanın bir uzantısı olarak, mutlaka doğa sağaltımcı mekana rastlanabilir. Kutsal mekan olarak kabul edilen bu yerlerin sağaltım özellikleri günümüze kadar da devam edebilmiştir. Söz gelimi Muxundi (2009), Muxundu bölgesinde astım ve öksürük için Öksürük Taşı'nın, felçli kişiler için Turawiy ocağının, sara nöbetleri için Ziyareta Anemte'nin, göz ağrısı için Bilan Köyünde bulunan Mesilbaa çeşmesini, vücut kaşıntıları için Xoşrig pınarını, çocuk hastalıkları için Kupık (Gelıcık) köyündeki Seyit Veli'nin su değirmenini, yüz felçleri, cin çarpılanlar, kara sevdaya kapılanlar için Karakoçan'ın Golan köyünde bulunan Çoribori ziyaretini, murat bulamayanlar için Ziyarete Qızan ve Ziyarete Lawan'ı örnek gösterir.

Alevilerin, Müslümanlıkta yer almayan inanç ve törelere daha sıkı sıkıya bağlı olmaları ister istemez onları İslamiyet'ten de esinlenen ama ona sığmayan bir inanç sisteminde değerlendirilmelerini zorunlu kılıyor (Çem, 1999:10). Buna işaret olacak en önemli göstergelerden biri de cem merasimleridir. Cem merasimleri evrenin ve doğanın canlılığını, devinimini çeşitli şekillerde temsil edilmesi ve bunun İslami kalıplarla motiflendirilmesi açısından önemlidir.

Cem merasimlerinin kökeni ile ilgili toplumsal birlik olmasa da ağırlıklı eğilim, bunun Orta Asya orijinli olup Eski Türk inançlarındaki Şamanizm, Maniheizm, Budizm ve daha yakın coğrafyadaki Zerdüştlük'ten harmanlanıp İslam motifleri ile yeniden anlamlandırıldığında yönelik olmuştur (Bozkurt, 1993:67, Korkmaz, 2008:208).

Cemi yöneten kurum ve Alevilik inancının bel kemiği olan *dedelik-babalık* da İslam dışı bir öge olarak Mani Din adamlılığının babadan oğula geçen sisteminin bir uzantısı gibidir. Alevi felsefesinin dünyalaştığı bu toplumsal yeniden üretim kurumunun en önemli özelliklerinden biri de genelde İnsan-Evren(doğa)-Tanrı, özelde ise Ali-Muhammet-Hak üçlüsünün birliğe ulaştığı insanın ve insanlaşan Tanrı'nın tapınmasının simgeleştirilmiş halidir.

İlk ilkede aktif tez olarak "akl-ı kül (evrensel akıl)" pasif ilke olarak antitez şeklinde "nefs-i kül (evrensel ruh)" arasındaki çatışmadan Doğa-Evren meydana gelir. Akıl-nefis zıtların birliğini temsil eder. Akıl tamlığı, nefis ise noksanlığın karşılığıdır. İnsan doğasal evrimde alem-i ekber'in küçük bir kanıtı anlamında küçük alem (alem-i sugra) olarak varlıkların üstünde ve doğanın ilk örneği şeklinde Doğa Tanrı anlamını alır. Hak-Muhammed-Ali üçlemesinde ise aktif aşk ile pasif nefsin birleşerek aşk-nefis olgusu- tamlığı, birliği anlamını alır. Bu sentezde İnsan,Tanrı ve onun uzantısı doğanın akıl varlığıdır. Bu yüzden her şeyin başı bu öze doğru kendini bilmektir (Korkmaz, 2008:218-220).

Hakkı arar isen kalbinde ara

Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir

diyen Yunus Emre, söz konusu edilen sentez ve insanın kendini ve kendindeki Tanrı arayışının en sade ifadesini belirtmiştir.

SONUÇ

Dersim Aleviliğini tanımlamaya ilişkin kimi yaklaşımlar adeta körlüklerin feli tarif etmelerine benzemektedir. Bu durum biraz da Dersim Aleviliğinin ne olduğu değil de ne olması gerektiği ile ilgili tutumlardan kaynaklıdır. Oysa Dersim Aleviliği kendine özgü ritüelleri ve felsefi derinliği ile tek bir boyuta indirgenerek yorumlanamaz. Zira senkretist yapısından ötürü ne bir merkezi vardır ne de tam olarak kesinleştirilmiş özü bulunmaktadır. Ona asıl özü veren şey toplumsal ağlardan meydana gelen toplumda ve değişimci-devrimci ruhtadır. Bundan dolayıdır ki felsefesinde çeşitli inanç örüntülerini, farklı kültürlerin izlerini bulabilmek mümkündür. Toplumsal, coğrafi ve ekonomi-politik koşullar ve değişimlere göre sürekli yenilenme ihtiyacı hisseden bu inanç sisteminde dikkate değer yönlerinden biri diğer inanç sistemlerinin aksine doğayı da en az insan kadar merkeze almış olmasıdır. İnanç ve yaşam felsefesinin temelini oluşturan bu ayırt edici özellik, hem mekânsal hem de maddi üretim sisteminin de zorunlu bir sonucu olmuştur. Tarihsel olarak bu önemli bir sentezi barındırıyor oluşu, doğa merkezli veya insan merkezli egemen bakışların tesirli yorumlarıyla farklı bağlamlara çekilmesine de yol açmaktadır. Bununla birlikte bu inanç sisteminin günümüzde faal olması ve güçlerle beraber giderek toplumsallaşması, değişen koşullar çerçevesinde yeniden yorumlanmasını da gerekli kılmaktadır.

Modern toplumsal hayatın bir tarafta teknoloji ve bunun için de enerji ihtiyacı, diğer taraftan ise hızla tükenmekte olan doğal kaynaklar, çevresel atık sorunları, küresel ısınma gibi insan kaynaklı çevre sorunları, iki kritik seçenek olmaya doğru gitmektedir. Kapitalist rekabetçi ekonomik sistem insanı, her ne kadar ikisinden birini tercih etmeye doğru sürüklese de ikisinin dengeli bir düşünceye dayalı olanaklarını tarihten, inançtan ve kültürden elde edebilmek mümkün. "Her şeyin insan için" denilerek insanın ve doğanın buna uygun şekilde yok edildiği, "her şeyin başı doğa" denilerek de insanın ihmal edildiği düşün ve inanç sistemlerinin bu açıdan paradigma değişikliğine gitmeleri tarihsel bir zorunluluk olarak görülmektedir. Her iki anlayışı barındıranları ise yeni zorlu koşullar beklemektedir. Bu noktada Dersim Aleviliğinin toplumsal değişimle birlikte kendi inanç ve felsefi temellerini yeniden gözden geçirirken modern hayatın bu ikili yabancılaşmasını aşma noktasında yeni bir senteze ihtiyaç duyacağı da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- Bayraktar, M. (1992) İslam ve Ekoloji, Ankara: D.İ.B.
- Bozkurt, Fuat (1993) Aleviliğin Toplumsal Boyutları, 3. Baskı, İstanbul: Tekin
- Çamuroğlu, Reha (1992) Günümüz Aleviliğinin Sorunları, İstanbul: Ant
- Çem, Munzur (1999) Dersim'de Alevilik, İstanbul: Peri
- Deniz, Dilşa (2009) "Dersim İnanç Sistemi ve Kutsal Mekan İlişkisi", Munzur Dersim Etnografya Dergisi, Sayı: 31, ss.37-42
- Endirçe, Nukret (1998) Alevi-Bektaşilik'te Çevre, İstanbul: Can
- Ergun, Doğan (1995) Sosyoloji ve Tarih, Sosyolojide Yöntem Sorunu, 3. Baskı, Ankara: İlke
- Gezik, Erdal; Çakmak, Hüseyin (2010) Raa Haqi-Riya Haqi- Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü, Ankara: Kalan
- Gültekin, Ahmet Kerim (2004) Tunceli'de Kutsal Mekân Kültü, Ankara: Kalan
- <http://www.islamustundur.com/islamveekoloji.html>
- Munzuroğlu, Doğan (2004) Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği, Ankara: Kalan
- Muxundi, Seyfi (2009) "Muxundu Ziyaretleri", Munzur Dersim Etnografya Dergisi, Sayı: 31, ss.34-36
- Foltz, R.C. (2007) İslam ve Ekoloji/ Bahşedilmiş Bir Emanet (Çev.: Nurettin Elhüseyi), İstanbul: Oğlak
- Öz, Baki (2008) Alevilik Nedir?, 5. Baskı, İstanbul: Der
- Öztürk, Ünsal (2005) Damlanın İçindeki Gerçek- Alevilerin Büyük Sırrı, 5. Baskı, Ankara: Yurt
- Uludağ, Süleyman (2005) Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı
- Zelyut, Rıza (1998) Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, İstanbul: Yön